

УДК 811.111'33:003 + 811.111'37

ГРАФІЧНА ЛІНГВІСТИКА: СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Лариса Макарук

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
просп. Волі, 13, Луцьк, Україна, 43025;
e-mail: laryssa_makaruk@ukr.net*

Розглянуто становлення та розвиток графічної лінгвістики як окремої лінгвістичної науки. Досліджено її витоки, формування та функціонування термінологічного апарату. Окреслено причини, які зумовлюють потребу в дослідженні сучасного стану графічної лінгвістики, її предмета, об'єкта, методів та завдань. Охарактеризовано її взаємозв'язок з іншими мовознавчими напрямками з огляду на значне розширення спектра засобів, якими послуговуються в писемному спілкуванні. Запропоновано перспективні напрями подальших розвідок з урахуванням останніх тенденцій соціуму, спрямованих на задоволення його комунікативних потреб.

Ключові слова: графічна лінгвістика, граматиологія, графіка, графема, термінологічний апарат, паралінгвальні засоби.

Наприкінці минулого століття у мовознавстві сформувалися нові школи та напрями. Їхніми фундаторами справедливо вважають провідних учених, які ще кілька століть тому заклали підґрунтя для низки сучасних розвідок.

Закономірно, що лінгвісти фокусують увагу на дослідженні загальновідомих явищ та процесів, а також на інноваційних, які виникли на межі тисячоліть і продовжують активно розвиватись. Нагтуальнішими сьогодні вважають розвідки в царині комунікативної, функціональної, політичної, прикладної, психо- та нейролінгвістики, в яких уже доволі чітко вимальовуються свій предмет, об'єкт, методи, завдання й термінологічний апарат, яким послуговуватимуться під час роботи над тією чи іншою проблемою.

На відміну від зазначених мовознавчих напрямів, недостатньо дослідженою вважаємо графічну лінгвістик. Цю тематику зрідка висвітлюють у сучасних працях, отож, на наш погляд, вона потребує ґрунтового аналізу, що й зумовлює **актуальність** обраної проблематики.

Однією з таких підстав, яка пояснює зацікавлення зазначеною галуззю мовознавства, є відсутність чіткого термінологічного апарату, поліаспектне трактування його одиниць, невизначеність об'єкта аналізу, методів, завдань та спектра засобів, які складають її інвентар.

Іншою, не менш важливою, є інформаційні технології, які помітно вплинули на друковану писемну комунікацію та збагатили її раніше невідомими графічними одиницями, які

теж, на нашу думку, доцільно вивчати в межах графічної лінгвістики, у такий спосіб розширюючи спектр її засобів, виокремлюючи їх на у групи – вербальні засоби та паралінгвальні.

Як окрема галузь знань графічна лінгвістика з'явилася в середині минулого століття. Своїй появі вона завдячує писемності, яка пройшла доволі складний процес становлення та розвитку. Значне зацікавлення учених писемністю наприкінці XIX – на початку XX століття спровокувало необхідність виокремлення нового мовознавчого напрямку, який у різних джерелах набув відмінних номінацій.

Фундатором графічної лінгвістики можна вважати дослідника *R. A. Crossland*, на думку якого писемне спілкування є не менш важливим ніж усне, отож повинно налічувати власне методологічне підґрунтя. У праці “*Graphic Linguistics and its Terminology*” [11] дослідник окреслює базові поняття, які становлять основу дослідження. Проте не усі вони знаходять чітке обґрунтування. Однак він сміливо вводить у науковий обіг термін “графічна лінгвістика”, у такий спосіб започатковуючи нову галузь лінгвістики. Також *R. A. Crossland* неодноразово наголошує на тому, що писемна форма мови є такою ж важливою, як і усна, отож повинна мати власні свої закони та правила, які часто не співпадають з тими, котрими послуговуються в усному спілкуванні.

Кілька років по тому І. Д. Гельб, ґрунтовно досліджуючи писемність (дописемні системи письма, словесно-складові, складові, алфавітні) у монографії “Опыт изучения письма. Основы грамматиологии”, зазначив, що “мета цієї книжки (монографії – авт.) – є закладення фундаменту справжньої науки про писемність, яку ще потрібно буде створити. Цю нову науку можна було б назвати “граматологією”, частково слідуючи терміну “граматографія”, який було використано кілька років тому в заголовку книжки про писемність, опублікованої в Англії” [5, с. 32–33]. Йшлося про працю *F. Ballhorn* “*Grammatography. A Manual of Reference to the Alphabets of Ancient and Modern Languages*” [10]. Автор майже на сторіччя випередив своїх послідовників та вперше запропонував термін на позначення науки про писемність.

Зі свого боку І. Д. Гельб, порівнюючи терміни “граматологія” та “графологія”, схилився до першого, заперечуючи доцільність використання терміна “філографія”.

Вести у науковий обіг термін “графістика” запропонував у 1972 р. *W. R. Rennagel* [14]. Вчений схилився до думки, що її можна поділити на чотири галузі відповідно до з: структурної складності одиниць, типу комунікації, співвідношення з нелінгвістичними сферами, способу аналізу. У кожній із перелічених галузей доцільно вирізнити ще кілька підтипів.

У лінгвістиці 50–80-их років XX ст. дослідники часто використовували термін “граматологія” (*О. О. Волков* [4], *Л. Р. Зіндер* [6], *О. М. Кондратов* [8] та ін.).

У низці інших праць, датованих кінцем минулого століття, детально висвітлюють етапи розвитку писемності від найдавніших днів до виникнення та розвитку алфавітних систем. Однак, про формування окремої науки, у дослідженнях якої увагу було б сфокусовано на письмі, в них не йшлося.

Найґрунтовнішого висвітлення “графічна лінгвістика” набула в працях *Т. О. Амірової* [1]. На думку вченої, передусім завданням графічної лінгвістики є всебічний аналіз писемності, писемної форми мови, писемних традицій.

У своїх подальших працях І. Гельб глибше висвітлює важливість створення окремої науки про писемність та конкретніше характеризує її, висловлюючи думку про те, що в ній слід виокремити три основних розділи: субграфеміку (в центрі дослідження якої перебуває писемність у своєму еволюційному вимірі), графеміку па параграфеміку [13].

Продовжуючи традиції, сформовані Т. О. Аміровою [1], варто погодитися з тим, що у фокусі досліджень графічної лінгвістики повинна перебувати епіграфіка та палеографія, на які покладено функцію дослідження історії та теорії письма. Для сучасних лінгвістичних розвідок особливий інтерес становить палеографія, яка уможливило проведення порівняльного аналізу шрифтів для встановлення особливостей їхнього застосування.

Підтримуючи ідею І. Д. Гельба в питанні розвитку науки про писемність, О. М. Кондратов [8] виокремлює низку завдань, які, на його погляд, потребують розв'язань, а саме: дослідження історії, теорії, психології, соціології письма, почеркознавства, патології письма, палеографії, епіграфіки. Такий підхід відрізняється від окреслених раніше та дає змогу значно розширити діапазон графічної лінгвістики. Однак деякі із порушених проблем так і не знайшли свого відображення у подальших розвідках автора. Частина з них (наприклад, почеркознавство) стала об'єктом вивчення графології та криміналістичної лінгвістики, які мають уже чітко сформовану методологію дослідження.

Ми цілком підтримуємо думки тих дослідників, які у своїх працях послуговуються терміном *графічна лінгвістика*, і, в межах нашої праці, спробуємо висвітлити сучасний стан цієї галузі мовознавчих вчень.

Передусім зазначимо, що в лінгвістичних дослідженнях XXI ст. майже не знаходимо матеріалу, окремого розділу чи підрозділу, в яких охарактеризовано окреслені проблеми. Тому низка питань і досі залишається відкритою. Це стосується не тільки номінації, предмету, об'єкта чи методології дослідження, а й інших аспектів, які потребують ґрунтового лінгвістичного аналізу.

У праці З. В. Партико функціонує кілька одиниць (графіка, орфографіка), які, на погляд Т. О. Амірової, а також на нашу думку, повинні належати до графічної лінгвістики, в той час як їх розглянуто в межах прикладної лінгвістики. На думку ученого, окрім проблем, пов'язаних зі створенням алфавітів для спеціальних цілей, дешифруванням, криптографією, в рамках цієї ж науки доцільно також вивчати традиційні системи письма.

Частково з цим можна погодитися. Однією з причин, що дає підстави дотримуватися такого трактування, є поліаспектність та поліфункціональність засобів, які використовують у писемному мовленні. Отож їх краще було б досліджувати в межах кількох споріднених між собою наук, що нині активно розвиваються. У широкому сенсі йдеться про комунікацію, яка останніми роками набуває нових типів, зокрема візуальну та невербальну, головними складовими яких є графічні засоби.

Безперечно, що в сучасному комунікативно зорієнтованому соціумі писемна форма мови є не менш важливою, ніж усна. Це пов'язано зі значними трансформаційними процесами, породженими новітніми інформаційними технологіями, які з легкістю перетворюють бажане на реальне, а уявне – на дійсне. Нескладно спрогнозувати й подальші трансформації.

Інтернет не обмежує, а, навпаки, значно розширює можливості обміну інформацією; відповідне програмне забезпечення уможливило її безперервний обмін за допомогою усних і писемних повідомлень. Часто вони створені не лише з літер, а й з різноманітних графічних позначок (паралінгвальних засобів), які також передають мовний контент, отож, на нашу думку, повинні також увійти до інвентарю графічної лінгвістики та стати предметом окремого мовознавчого дослідження.

Як перші, так і другі можуть мати різнопланове вираження, проте однаковий план зміст. Окрім того, такі одиниці часто вступають у парадигматичні зв'язки, мають своє функціональне навантаження, створюють певні рівнево-ієрархічні відношення. Отже їх

можна вважати такими, що набувають лінгвального статусу та розширюють коло засобів, які використовують під час спілкування.

Інвентар графічної лінгвістики можна поповнити не тільки згаданими засобами. До нього слід залучити ілюстрації, комікси, карикатури, схеми, таблиці, діаграми, графіки та фотографії. З огляду на це, у графічній лінгвістиці, окрім традиційних питань, можна визначити дві групи засобів: мовні та позамовні.

Загалом до термінологічної системи сучасної графічної лінгвістики належать такі ключові одиниці: графіка, графеміка (графематика, графемологія) як розділ мовознавства про розрізнявальні графічні елементи писемної мови, їхні відношення, функції та системи, а також орфографія та орфографіка.

Сучасний дослідник D. Crystal **вперше використовує такі англomовні терміни на позначення сучасних засобів та процесів: *graphemic symbolism, graphitic contradictions, graphological freedom, graphological distinctiveness, graphitic distinctiveness*** [12].

Зрідка в сучасних розвідках послуговуються терміном *інфографіка*, суть якого полягає в наочному представленні інформації за посередництвом ілюстративних матеріалів. Очевидно, що запропонований перелік графічних елементів не є вичерпним та під час подальших розвідок його можна розширити.

До графічної лінгвістики повинні також увійти такі нові терміни, як *графодериват, графіксація, кодографіксація, графічна гра, графо-орфографічні елементи, графічна образність, графон* (як елемент графічної стилістики) та інші.

У рамках цієї ж науки слід вивчати й такі три групи параграфемних елементів: *синграфеміку* (механізми пунктуаційного варіювання), *супраграфеміку* (механізми шрифтового варіювання), *топографеміку* (механізми варіювання площинної синтагматики тексту).

Як вважає Т. О. Анохіна, до засобів параграфеміки належить “капіталізація, декапіталізація, курсив, незвичайне написання, абзац, іконічний набір” [3, с. 73]. Зазначимо, що О. Є. Анісімова до паралінгвістичних засобів зачислює “графічну сегментацію тексту і його розміщення на папері, довжину рядка, пробіли, шрифт, колір, курсив, розбивку (сторінки), стягнення, лінійні підкреслення та окреслення, типографічні знаки, графічні символи, цифри, допоміжні знаки (§, №, %, +, -), засоби іконічної мови (малюнок, фотографія, карикатура, таблиця, схема, рисунок), незвичне написання слів і розміщення знаків пунктуації, формат паперу, ширину полів, а також інші засоби, набір яких не є чітко фіксованим і може варіюватися залежно від типу конкретного тексту” [2, с. 7].

Зазначимо, що в кожній мові існує специфічний графічний інвентар, який не може бути універсальним для графічних систем усіх мов. Наприклад, спектр графічних засобів, які використовують на письмі англomовні спільноти, відрізняється від франкомовних. Останні застосовують певні одиниці, не характерні для носіїв англійської мови.

Один із фактів, який робить неможливим точне окреслення термінологічного апарату графічної лінгвістики, полягає в невинному розвитку та збагаченні писемної комунікації, яка сприяє розвою графічної лінгвістики, та ще раз засвідчує про важливість її утвердження на сучасній лінгвістичній арені.

Очевидно, що детальне поаспектне висвітлення перелічених проблем можна здійснити в подальших розвідках. Це сприятиме розв’язанню окремих проблем. Подальші дослідження необхідно спрямувати на вивчення питань, пов’язаних із кодифікацією графічних засобів, що уможливіть чіткіше формування термінологічного апарату графічної лінгвістики, її предмета, методів та завдань.

Основні зусилля учених також повинні бути спрямовані на дослідження структури, семантики та прагматики полікодових графічних одиниць як невід’ємних засобів сучасного писемного спілкування.

Амирова Т. А. К истории и теории графемики / Т. А. Амирова. – М. : Наука, 1977. – 193 с. – (Гл. ред. вост. лит.). 2. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолированных текстов) : учеб. пособие [для студ. фак. иностр. яз. вузов] / Е. Е. Анисимова. – М. : Академия, 2003. – 128 с. 3. Анохіна Т. О. Семантизація категорії мовчання в англомовному художньому дискурсі : монографія / Т. О. Анохіна. – Вінниця : Нова Кн., 2008. – 160 с. 4. Волков А. А. Грамматология. Семиотика письменной речи / А. А. Волков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 144 с. 5. Гельб И. Опыт изучения письма. Основы грамматологии / Игнаций Гельб ; [под ред. и с предисл. И. Дьяконова] ; [пер. с англ. Л. С. Торбовицкой, И. М. Дунаевской]. – 2-е изд. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 368 с. 6. Зиндер Р. Л. Очерк общей теории письма / Л. Р. Зиндер. – Л. : Наука, 1987. – 111 с. 7. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Ю. О. Карпенко. – К. : Академія, 2006. – С. 166–181. – (Альма-матер). 8. Кондратов А. М. Грамматология и порождающие модели письма / А. М. Кондратов // Ученые зап. Тартус. ун-та. – Вып. 228. Проблемы моделирования языка. – 1969. – № 2, 3. – С. 74–84. 9. Партико З. В. Прикладна і комп’ютерна лінгвістика: Вступ до спеціальності : навч. посіб. / З. В. Партико. – Львів : Афіша, 2008. – С. 52–88. 10. Ballhorn F. Grammatography. A Manual of Reference to the Alphabets of Ancient and Modern Languages [Електронний ресурс] / Friedrich Ballhorn; translated from German. – London, 1861. – 176 p. – Режим доступу : <http://archive.org/details/cu319240264519> 11. Crossland R. A. Graphic Linguistics and its Terminology / R. A. Crossland // Mechanical Translation. – Vol. 3, No. 1, July. – Massachusetts Institute of Technology, 1956. – P. 8–11. 12. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language [Paperback] / D. Crystal. – [2 edition]. – Cambridge University Press, 2003. – 506 p. 13. Gelb. J. **Grammatology and Graphemics** / I. J. Gelb // Papers from the Fourth Regional Meeting of Chicago Linguistic Society. – Chicago, 1968. – P. 197–198. 14. Rennagel W. R. Graphistics / W. R. Rennagel // Studies in Linguistics in Honor of George L. Trager. – The Hague ; Paris, 1972. – P. 58–65.

ГРАФИЧЕСКАЯ ЛИНГВИСТИКА: СТАНОВЛЕНИЕ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Лариса Макарук

*Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
пр. Воли, 13, г. Луцк, Украина, 43025
e-mail: laryssa_makaruk@ukr.net*

Рассмотрены становление и развитие графической лингвистики как отдельной языковедческой науки. Обращено внимание на ее истоки и функционирование терминологического аппарата. Определены причины, которые обусловили необходимость исследовать современное состояние графической лингвистики, её предмет, объект, методы и задания. Охарактеризована взаимосвязь графической лингвистики с другими языковедческими направлениями из-за значительного увеличения спектра средств, которые используют в пись-

менном общении. Предложены перспективные направления последующих исследований, принимая во внимание последние тенденции социума, направленные на удовлетворение его коммуникативных потребностей.

Ключевые слова: графическая лингвистика, грамматология, графика, графема, терминологический аппарат, паралингвальные средства.

GRAPHIC LINGUISTICS: ITS ORIGINS, CURRENT STATUS AND PROSPECTS FOR FUTURE DEVELOPMENT

Larysa Makaruk

Lesya Ukrainka Eastern European National University of Volyn,

Voli Avenue 13, Lutsk, 43025

e-mail: laryssa_makaruk@ukr.net

This article deals with the formation of graphic linguistics as a separate branch of linguistics. Attention has been drawn to its origins as well as the development and usage of the rising terminology. Reference has been made to the subject and object of graphic linguistics research, the tasks undertaken and the methods used in this research. Some reasons for which modern research relating to graphic linguistics can be considered necessary are outlined as well. Its relationship with other linguistic sciences has also been described taking into account the fact that the spectrum of devices which are employed in written communication has increased significantly. Prospective venues for further investigations have been suggested, with particular attention given to the most recent trends in modern society that call for the satisfaction of present-day communicative needs.

Keywords: graphic linguistics, grammatology, grapheme, graphics terminology, paralingual means.